

УДК -312.1 82
ББК 883.3 (4УКР)

Творчість Антонія Радивиловського в історико-літературних працях XIX – XXI століть

Стаття присвячена огляду творчості Антонія Радивиловського в історико-літературних працях XIX - XXI ст. Увага зосереджена на головних проблемах, які цікавили науковців у проповідницькій спадщині казної другої половини XVII ст. Подано класифікацію досліджень творчості Антонія Радивиловського.

Ключові слова: *бароко, Києво-Могилянська Академія, Антоній Радивиловський, літературний жанр, проповідь.*

Sofia Azovtseva. The significance of Anthony Radivilovskiy's works within the scope of historical and literary researches of XIX-XXI centuries.

This article represents the works of Anthony Radivilovskiy within the scope of historical and literary researches of scholars of XIX-XXI centuries. The main purpose of the article is to determine specific traits characterizing each stage of studies of the preacher's sermons.

Key words: *baroque, Kyiv-Mohyla Academy, Anthony Radivilovskiy, genre, sermon.*

Біографічні відомості про Антонія Радивиловського досить скупі. У 40-х роках XVII ст. він вчився в Києво-Могилянській колегії. По її закінченні, прийнявши згодом монашество, був якийсь час архідияконом Чернігівської кафедри. З половини 1650 рр. Антоній Радивиловський перебував у Києві як печерський проповідник; у 1671 р. був настоятелем Печерського монастиря; наприкінці 1683 або на початку 1684 р. став ігуменом Пустинно-Миколаївського монастиря. Помер у грудні 1688 р. [Білецький 1967: 321 – 322]. У порівнянні зі своїми попередниками творча спадщина Антонія Радивиловського невелика: два збірники проповідей «Огородок Марії Богородиці...» [Радивиловський 1676] та «В□нецХристов» [Радивиловський 1668]. Окрім того, проповідник виголосив «слова» на такі важливі події, як посвята Інокентія Гізеля в Архімандрити Печерського монастиря і на «рочини» Петра Могили. Пізніше він складає дві похоронні промови: першу – на «погреб» Варнави Лебедевича, ігумена Межигірського, другу – на «погреб» Климентія Старушича, ігумена

Видубецького. Антоній Радивилівський написав близько трьохсот оповідань за сюжетами літератури античності, середньовіччя та Ренесансу.

Мета нашої статті – проаналізувати творчість Антонія Радивилівського в історико-літературних працях XIX – XXI ст. Мета статті передбачає виконання наступних завдань: зазначити, які науковці і на яких проблемних рівнях досліджували творчу спадщину Антонія Радивилівського; зробити періодизацію дослідження проповідницької спадщини Антонія Радивилівського; визначити специфіку кожного з етапів вивчення казань Антонія Радивилівського.

Вважаємо за доцільне розділити на періоди історико-літературні праці науковців, які досліджували творчість Антонія Радивилівського. Пропонуємо класифікацію згідно хронології: наукові праці другої половини XIX століття; наукові праці другої половини XX століття; наукові праці початку XXI століття. Безперечно, кожен з періодів визначався своїми характерними рисами. Так, *перший період* відрізняється тим, що дослідники в основному зверталися до біографії проповідника (В. Аскоченський, Філарет), деяких з них цікавив історичний аспект творів (М. Костомаров). Але з 80-х рр. XIX ст. увагу науковців привертають безпосередньо художні особливості творів казної (М. Марковський, І. Франко). Саме «Нариси» І.Франка і завершують цей період. Наступні наукові розвідки припадають лише на другу пол. XX ст. *Другий період* характеризується спробами більш ґрунтовного дослідження творчої спадщини Антонія Радивилівського (М. Грицай, В. Микитась, Ф. Шолом, О. Білецький) Найвизначнішою працею цього періоду безперечно є праця В. Кречотня «Оповідання Антонія Радивилівського: З історії української новелістики XVII ст.». І нарешті, *третій період*, найбільш суперечний як в аналізі творів проповідника, так й виділенні проблематики (С. Єфремов, В. Шевчук, Д. Чижевський).

Загалом проповідницький доробок Антонія Радивилівського вітчизняними науковцями мало вивчений. До найперших спроб висвітлити творчість Антонія Радивилівського належать роботи В. Аскоченського «Київ з старовинним його училищем Академією» (1856) [Аксочинський 1856: 164], а також «Огляд руської духовної літератури» (862 – 1720) (1859) Філарета,

архієпископа Харківського [Філарет 1859]. У них дослідники подали короткі біографічні відомості проповідника. Крім названих науковців, життя проповідника привернуло увагу й К. Говорського, який коротко згадав про казнодію у своїй статті «Радивилловский Антоний (Краткий биограф.очерк)» (1864) [Говорський 1864]. На структурних особливостях, семантиці назви та присвятах акцентував увагу О. Огоновський в «Історії літератури руської [української]» (1887) [Огоновський 1887].

На 70-ті роки ХІХ століття припадає перша спроба висвітлити діяльність українських проповідників ХVІ – ХVІІ ст. з історичного погляду. Це зробив М. Костомаров у праці «Руська історія в життєписах її найголовніших діячів» (1874) [Костомаров 1991]. Творчість Антонія Радивилловського цікавила дослідника передусім як історика. Аналізуючи спадщину проповідника, М. Костомаров керувався принципом: правильно оцінити доробок автора можна тоді, коли є змога зіставити його з творчістю його сучасників. Але, не заважаючи на це, М. Костомарова мало цікавила літературна вартість проповідей казнодії.

Проповідницька діяльність Антонія Радивилловського привернула увагу також і науковця М. Марковського, який ґрунтовно досліджував не тільки передумови виникнення проповіді як літературного жанру, але й аналізував творчість багатьох видатних проповідників ХVІІ ст., особливості побудови казань та їх художньо-стилістичні риси. Предметом його досліджень були й проповіді Антонія Радивилловського, які науковець блискуче розглянув на всіх проблемних рівнях [Марковський 1894]. І. Франка також цікавила література другої половини ХVІІ ст., яку він оцінив досить критично. У роботі «Нариси історії українсько-руської літератури до 1890 р.» (1910), аналізуючи проповіді Антонія Радивилловського, письменник наголошує на тому, що «майже всі казання Радивилловського належать до типу т[ак] зв[аних] символічних, де на основі принагідного цитату порівнюється святого з якоюсь міфічною або біблійною особою або з якимось твором природи, і з такого порівняння більш або менш вимушеним способом витягається моральну науку» [Франко, 41: 242].

О. Білецький у «Хрестоматії давньої української літератури» [Білецький 1967: 321 – 322] (1967) так само, як і

більшість його попередників, зупиняється на біографії проповідника, до того ж публікує його твори. Найпомітнішою працею з історії питання української проповіді XVII століття є монографія В. Кречотня «Оповідання Антонія Радивилівського: З історії української новелістики XVII ст.» (1983) [Кречотень 1983]. Вчений досить ґрунтовно дослідив соціальні, історичні й загальнолітературні передумови виникнення казання нового типу, представником якої був Антоній Радивилівський. Науковець зупинився не тільки на аналізі проповідей казної, але й звернув увагу на написання проповідником байок. В. Кречотень вважає проповіді Антонія Радивилівського яскравими прикладами культової ораторської прози, які багаті новелістичними «прикладками» різних жанрів. Дослідник відзначає, що в текстах Антонія Радивилівського «чуються відголоски народного життя» [Кречотень 1978]. Серед наукових розвідок пізнішого часу слід виділити колективну студію М. Грицяя, В. Микитася, Ф. Шолома (1989), у якій представлено не тільки творчий шлях проповідника, але й виділені основні художньо-стилістичні риси його творів [Грицяй 1984].

Загалом більшість дослідників історії української літератури ставляться позитивно до творчості проповідника. Але були й такі, які дещо іронічно оцінювали його твори. С. Єфремов в «Історії українського письменства» (1919) гостро критикував творчість проповідника, говорячи про те, що популярність, яку отримав Антоній Радивилівський, слід вважати умовною, оскільки «доходив її автор штучними способами, часто віддаючи живий зміст на поталу гучній фразі, нещирому витійству, отим алегоріям, порівнянням, діалогам у схоластичному дусі» [Єфремов 1995: 242].

Серед науковців, які студіювали творчість проповідника, слід згадати й представників української діаспори: Д. Чижевський у своїй книзі «Історія української літератури: від початків до доби реалізму» (1956) зосереджується передусім на стилістичних аспектах казань Антонія Радивилівського [Чижевський 2003].

Наш сучасник В. Шевчук – автор відомої книги «Муза Роксоланська» (2005), досліджуючи літературні й культурно-мистецькі особливості розвиненого бароко, згадує й одного з його представників – Антонія Радивилівського. Дослідник передусім зупиняється на аналізі байок проповідника, хоча не оминає й

мовно-стилістичні особливості проповідей [Шевчук]. Безперечно, слід згадати й про найсучасніші наукові праці, серед яких «Історія української літератури: епоха Бароко XVII – XVIII ст.» архієпископа Ігоря Ісіченка [Ісіченко 2011]. Крім біографічних відомостей, науковець звертається до аналізу збірок проповідника: «Огородок Марії Богородиці...» [Филарет 1859] та «В□нець Христов» [Радивилівський 1668].

Отже, Антоній Радивилівський є одним з найяскравіших представників проповіді «нового» типу. Творча спадщина проповідника, як ми могли зауважити, була предметом дослідження багатьох науковців на різних рівнях. Проте дослідження євангельських сюжетів у проповідях Антонія Радивилівського залишилися поза увагою науковців. На цьому аспекті ми зупинимося більш детально у наступних студіях.

Література: Аскоченский 1956: Аскоченский В. Киев с древнейшим его училищем Академиею / В. Аскоченский. Ч.1. – К., 1856. – С. 164.; Білецький 1967: Білецький О. Хрестоматія давньої української літератури / О. Білецький. – К.: Радянська школа, 1967. – 612 с.; *Говорський 1864:* Говорский К. Радивилівський Антоній (Краткий биограф. очерк) / К. Говорский // Вестн. Зап. Рос. – 1864. – Т. I. – Октябрь. – С. 183.; *Грицай 1984:* Грицай М.С. Давня українська література / М.С. Грицай, В.Л. Микитась, Ф.Я. Шолом. – К.: Вища школа, 1989. – 414 с.; Єфремов 1995: Єфремов С. Історія українського письменства / Сергій Єфремов. – К.: Феміна, 1995. – 312 с.; *Ісіченко 2011:* Ісіченко Ігор, архієпископ. Історія української літератури: епоха Бароко (XVII–XVIII ст.). Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Львів: Святогорець, 2011. – 568 с.; *Костомаров 1991:* Костомаров М. Історія України в життєписах визначніших її діячів / М. Костомаров. – Репр. відтвор. вид. 1918 р. / перелож. О. Барвінський. – К.: Україна, 1991. – С.357 – 387.; *Крекотень 1978:* Крекотень В.И. Радивилівський Антоній / В.И. Крекотень // Краткая литературная энциклопедия: В 9 т. – М.: Сов. энцикл., 1962–1978. – Т. 6: – 1971. – Стб. 141 – 142. ; *Крекотень 1983:* Крекотень В.И. Оповідання Антонія Радивилівського: З історії української новелістики XVII ст. / В.И. Крекотень. – К.: Наук. Думка, 1983. – 407 с.; *Марковський 1894:* Марковский М. Антоний Радивилівський – южнорусский проповедник XVII века / М. Марковский // Университетские известия. – 1894. – № 7. – С. 47 – 94.; *Огоновський 1887:* Огоновський О. Історія літератури руської [української] /

О. Огоновський. – фотопередрук з вид. 1887 р. – Мюнхен, 1992. – С. 318–319.; *Радивилівський 1668*: Радивилівський Антоній. Венец Христов / Антоній Радивилівський. – К. : Друкарня лаври, 1668. – 576 арк.; *Радивилівський 1676*: Радивилівський Антоній. Огородок Марії Богородици... / Антоній Радивилівський. – К. : Друкарня лаври, 1676. – 1128 арк.; *Филарет 1859*: Филарет, архієпископ Харківський. Обзор русской духовной литературы (862 – 1720) / Филарет, архієпископ Харківський. – Харків, 1859. – С. 293.; *Франко 1984*: Франко І. Нариси історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Франко І. Я. Збір. творів : У 50 т. – К. : Наук. думка, 1984. – Т. 41. – С. 194–470 с.; *Чижевський 2003*: Чижевський Д. Історія української літератури / Д. Чижевський. – К. : Академія, 2003. – С. 322–324.; *Шевчук 2005*: Шевчук В. Муза Роксоланська : Українська література XVI–XVIII століть: [у 2-х кн.] / В. Шевчук. Кн. 2: Розвинене бароко. Пізнє бароко. – К. : Либідь, 2005. – С. 72.

София Азовцева. Творчество Антония Радивилевского в историко-литературных работах XIX - XXI века.

Статья посвящена обзору творчества Антония Радивилевского в историко-литературных работах XIX - XXI века. Внимание сосредоточено на главных проблемах, интересующих исследователей в проповедническом наследии автора второй половины XVII века. Предложена классификация исследований творчества Антония Радивилевского.

Ключевые слова: барокко, Киево-Могилянская академия, Антоний Радивилівський, літературний жанр, проповідь.